

Papildomo darbinio (technologinio) ugdymo kaita Lietuvoje

Asta Širiakovienė

Docentė socialinių mokslų (edukologijos) daktarė
 Šiaulių universiteto
 Meno edukologijos katedra
 P. Višinskio g. 25, LT-76351 Šiauliai
 Mobil. tel. (8 699) 2 79 15
 El. paštas: asiriakoviene@yahoo.com

Straipsnyje atskleidžiama papildomo darbinio (technologinio) ugdymo kaita. Lyginant du skirtingus laikotarpius (tarybinį ir atkurtos nepriklausomybės), aptariami popamokinio darbinio (technologinio) ugdymo ypatumai. Išryškinamos priežastys, apsunkinančios popamokinės veiklos praeinamumą.

Problemos aktualumas

Papildomas ugdymas dabartinėje pedagogikoje aiškinamas kaip permanentinio ugdymo dalis, skirta ugdyti vaikų ir paauglių intelektualinius, techninius, meninius, socialinius ir kitus gebėjimus. Gerai organizuojant papildomą ugdymą, galima siekti, kad būtų lavinami įvairūs gebėjimai, tenkinami saviraiškos poreikiai, formuojama sąmoninga, atsakinga ir kūrybinga asmenybė.

Literatūroje papildomas ugdymas yra apibūdinamas trimis pagrindinėmis sąvokomis: formalusis, neformalusis ir informalusis [9]. Neformalus ugdymas pasižymi tikslingu poreikiu, kuris nėra griežtai apibrėžiamas ir prognozuojamas. Tai kryptinga veikla, grindžiama konstruktyviu ir kūrybišku bendradarbiavimu, turinti nemažai psichologinio pobūdžio pranašumų.

2003 m. birželio mėn. priimtas Švietimo įstatymas iš esmės keičia esamą neformalaus ugdymo situaciją¹. V. Jankausko teigimu (2004), minėtas įstatymas nuo buvusio skiriasi apibrėžtais ugdymo tikslais, kurie susiję su neformalaus ugdymo tikslais. Naujasis Švietimo įstatymasskatina ir papildomo ugdymo sistemos pokyčius, nes daugelis institucijų, organizavusių papildomą ugdymą, persiorientuoja į neformalųjį ugdymą, ir tai yra gana sudėtingas uždavinys. Kad ir kaip būtų, visų pokyčių pradžia yra mąstymo pasikeitimas [4].

Papildomo ugdymo problemos domino daugelį Lietuvos mokslininkų ir pedagogų.

¹ Pastaruju metu (Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas, 2003 m. birželio 17 d. Nr. IX-1630) papildomas ugdymas, neatsižvelgiant į tai, kur jis organizuojamas, įvardijamas kaip neformalusis švietimas. Šiame straipsnyje šios sąvokos vartojamos sinonimiškai.

Moksleivių nepamokinei veiklai nemažai dėmesio skyrė Vydūnas, A. Maceina, J. Vabalas-Gudaitis, J. Laužikas, K. Pečkus ir kiti. Teorines papildomo ugdymo problemas nagrinėjo V. Aramavičiūtė, L. Jovaiša, J. Vaitkevičius, B. Bitinas, S. Dženuškaitė, R. Makarskaitė, I. Zaleskienė, T. Stulpinas, I. Ramaneckienė. Papildomo ugdymo, kaip laisvalaikio, organizavimą gvildeno S. Dapkienė, J. Ratkus, A. Paulavičiūtė, V. Savickytė ir kiti autoriai.

Papildomas darbinis (technologinis) ugdymas – sudedamoji ugdymo proceso dalis, turinti įtakos asmenybės formavimui (-si). Darbinis (technologinis) ugdymas privalo atsižvelgti į Lietuvos visuomenei tenkančius naujus iššūkius ir atsiveriančias galimybes: rinkos ekonomikos įsivyravimą, spartų naujų technologijų diegimą, informacijos gausą ir kaitą, gebėjimą įvairiapusisškai ir kūrybingai spręsti problemas. Atsiranda poreikis ugdyti asmenybes, kurios sugebėtų bendrauti ir bendradarbiauti bei prisitaikyti prie itin greitų pokyčių šiuolaikinėje konkurencingoje visuomenėje.

Nuosekli papildomo darbinio (technologinio) ugdymo kaitos analizė padėtų spręsti svarbius organizavimo ir plėtros klausimus. Būtina žinoti minėtų problemų sprendimo tendencijas, panagrinėti sukaupią praktinę patirtį, jos perėmimo ir pritaikymo galimybes.

Tyrimo objektas – papildomas darbinis (technologinis) ugdymas ir jo kaita Lietuvoje.

Tyrimo metodai – literatūros šaltinių analizė, lyginimas.

Straipsnio tikslas – aptarti papildomą darbinį (technologinį) ugdymą, jo kaitos ypatumus.

Nepamokinis darbinis ugdymas (1947–1989)

Popamokinis darbinis ugdymas Lietuvoje turi senas tradicijas. Pasibaigus karui, vidurinėse mokyklose darbai nebuvo dėstomi, tačiau pradėti organizuoti įvairūs būreliai.

1947 m. šalies mokyklose buvo organizuojami jaunųjų sodininkų būreliai, kurių veikla ypač išsiplėtė 1948–1949 metais. Daugėjo jaunesnių klasių moksleivių „darbščiųjų rankų“ būrelių, kūrėsi pirmieji vyresnių klasių jaunųjų technikų būreliai.

1954/1955 m. m. pradėta mokyti darbelių I–IV klasėse, nuo 1955/1956 m. m. – praktikos darbų V–VI klasėse, o vėliau ir VII klasėje (1956/1957 m. m.). Popamokinis darbinis ugdymas įgavo platesnį mastą. Lietuvoje veikė 1930 technikos būrelių, kuriuos lankė daugiau kaip 38 000 jaunųjų technikų. Iš esamo techninių būrelių skaičiaus beveik trečdaliį sudarė „darbščiųjų rankų“ būreliai [16].

1958 m. lapkričio 1–15 dienomis LSSR švietimo ministerija organizavo respublikos vidurinių, septynmečių mokyklų, jaunųjų technikų stočių būrelių darbų parodą, kurioje dalyvavo 43 rajonų 86 vidurinės, 16 septynmečių mokyklų, trys jaunųjų technikų stotys. Daugiau nei 300 eksponatų buvo išdėstyta 11 skyrių, kuriuos apžiūrėjo apie 15 000 lankytojų [5]. Nuo 1958 m. mūsų šalies mokinių darbų parodos pradėtos organizuoti sistemingai. Jos sėkmingai propagavo Lietuvoje nepamokinį darbinį ugdymą, skatino moksleivių kūrybą, jų savarankiškumą, domėjimąsi mokslu ir technika.

Šalies mokyklose padaugėjo jaunųjų technikų būrelių. Tačiau bendras aštuonmečių ir vidurinių mokyklų mokinių, įtrauktų į minėtus būrelius, skaičius 1964/1965 m. m. buvo nedidelis. Techninė kūryba domėjosi ir užsiiminėjo tikrai apie 5 proc. viso šių mokyklų moksleivių skaičiaus, o Vilniuje ir Kaune dar mažiau [12]. 1965 m. Lietuvos Ministrų taryboje priimtas nutarimas „Dėl priemonių vaikų ir paauglių techninei kūrybai ugdyti ir jaunųjų gantinkų darbui plėsti“, kuriame atkreiptas dėmesys į trūkumus šioje srityje. Nutarta skirti papildomų lėšų užklasiniam ir užmokykliniam darbui organizuoti. Numatyta ne tik išplėsti

techninių būrelių tematiką, bet ir gerinti užsiėmimų kokybę.

Moksleivių techninės kūrybos skatinimas sulaukė akivaizdžių rezultatų. 1963/1964 m. m. šalies mokyklose buvo 975 technikos būreliai, kuriuos lankė 11 000 mokinių, o 1967 m. jau veikė 1971 būrelis, jungęs 32 500 moksleivių [3].

Švietimo ministras M. Gedvilas (1967) teigė, kad kadru trūkumas ir nepakankama materialinė bazė trukdo plėsti techninę kūrybą. Dažnai ši užklausinė veiklos sritis net ir tose mokyklose, kur buvo sąlygos minėti kūrybai, labiausiai atsilikusi, nors ji geriausiai galėjo užimti paauglius.

SSRS švietimo ministerijos 1969 m. birželio 11 d. priimtame instrukciniame rašte Nr. M-77 nurodyta atkreipti ypatingą dėmesį į darbą su būrelių vadovais, mokytojais bei parengti instrukcines-metodines būrelių praktikos darbų organizavimo rekomendacijas. Inspektoriai buvo įpareigoti tikrinti užklausinį techninį darbą, jo turinį, metodus ir formas, pedagoginį kūrybingumą ir efektyvumą [1].

Tai rodo, kad šalyje rūpintasi moksleivių ugdymo ir techninės kūrybos plėtote, spręstos pedagogų rengimo, jų kvalifikacijos kėlimo problemos.

Nuolatos domėtasi mokyklų popamokinės veiklos rezultatais. Archyvuose šaltiniuose galima rasti įvairių mokyklų užklausinio darbo tikrinimo pažymų, aktų, inspektorių ataskaitų.

1977 m. buvo tikrintos Raseinių rajono mokyklos. Nustatyta, kad rajone per mažai dėmesio skiriama techninio profilio būreliams. 1976/1977 m. m. minėto rajono techninių būrelių veikloje dalyvavo tik 5,8 proc. IV–XI klasių mokinių. Daugumos būrelių darbo turinys nebuvo kūrybiškas ir individualizuotas, neskatinama moksleivių iniciatyva [7].

1986 m. patikrinus Panevėžio rajono mokyklą, pažymėta, kad mažai paauglių buvo užimti technine kūryba. Visuose šio rajono ben-

drojo lavinimo mokyklų techninio profilio būreliuose dalyvavo tik 9,4 proc. IV–XI klasių mokinių. Būrelių darbo planai buvo sudaromi formaliai, su jų nariais nedirbama individualiai, neskiriamos grupės užduotys, menkas užsiėmimų dalykinis lygis [8].

Pateikti duomenys leidžia daryti prielaidą, kad nekokybiškas popamokinės darbinės veiklos organizavimas kai kuriose šalies mokyklose negalėjo sudominti moksleivių, trukdė siekti geresnių kūrybinių rezultatų.

1987 m. buvo domėtasi Vilniaus ir Kauno miestų moksleivių būrelių lankymu. D. Beresnevičienė atliko tyrimą, kuriame dalyvavo 700 abiejų miestų IX klasių mokinių ir 400 Kauno VIII klasių moksleivių. Nustatyta, kad daugiausia paauglių lankė sporto (29,1 proc.) ir meno (16,45 proc.) būrelius. Techninius būrelius lankė 12,82 proc. VIII–IX klasių apklaustųjų moksleivių (VIII kl. – 14,75 proc., IX kl. – 11,71 proc.), buitines darbų – 4,9 proc. abiejų klasių merginų. Net 28,1 proc. mokinių visai nedalyvavo užklausinėje veikloje [10]. Tai rodo, kad sportas ir menas paauglius domino labiau negu techninė kūryba ar buitines darbai. Nemažai vyresnių klasių moksleivių savo laisvalaikį planavo kitaip, nedalyvavo popamokinėje veikloje.

V. Šnarienės (1989) teigimu, ne visose šalies bendrojo lavinimo mokyklose buvo tinkamos sąlygos mokinių techninei kūrybai. Jaunųjų technikų stotyse, moksleivių techninės kūrybos ir darbo namuose būrelių darbo sąlygos buvo šiek tiek geresnės. Patalpos pritaikytos vaikų darbui, geriau aprūpinama medžiagomis ir įrankiais, daugiau etatų skirta vadovams [14]. Ne vienos šalies mokyklos moksleiviai dirbdavo prastai įrengtose patalpose ar pusrūsiuose, o dažnas būrelis gyvuodavo tik dėl jo vadovo ir vaikų entuziazmo.

1989 m. Švietimo ministerijos Liaudies kolegija svarstė moksleivių popamokinės veiklos pertvarkymo principus. Jie buvo orientyras,

kaip organizuoti mokinių užklausinę veiklą, sudaryti galimybę pasirinkti veiklos rūšį atsižvelgiant į pedagogų pasirengimą, moksleivių poreikius, tradicijas bei sukauptą patirtį [11].

Moksleivių popamokinei darbinei veiklai organizuoti buvo skiriama nemažai dėmesio. Bandyta skatinti vaikų techninę kūrybą, lavinti jų įvairius gebėjimus ir plėtoti laisvalaikio kultūrą. Mūsų tyrimas rodo, kad buvo dėta daug pastangų, nors ir ne visada vaisingų, mokinius rengti praktinei veiklai.

Šiuolaikinis popamokinis darbinis (technologinis) ugdymas

Lietuvoje papildomo ugdymo terminas paplito prasidėjus švietimo reformai. Kaip ugdymo forma jis įteisintas Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme (1991). Šio ugdymo tikslai ir uždaviniai fiksuoti Lietuvos švietimo koncepcijoje (1992). Suformuluota pati papildomo ugdymo samprata [15], numatytos tam tikros šio ugdymo garantijos [6].

Humanizuojant mokyklą, papildomas ugdymas suprantamas kaip estetinių, dorinių, darbinių, pažintinių gabumų ugdymas. Popamokinė veikla yra prieinamas būdas ugdyti augančios kartos teigiamą požiūrį į darbinę veiklą, plėtoti pažintį su įvairiais amatais.

Šalyje vykstantys ekonominiai ir socialiniai pokyčiai skatino mokyklose netradicinių darbinės popamokinės veiklos formų atsiradimą. Viena iš jų – gamybinė mokinių veikla mokyklos dirbtuvėse, organizuojama pagal sutartis su įmonėmis. Medžiagomis, įrankiais ir tradicine bei technologine dokumentacija aprūpina įmonė, kuri ir atsakinga už atliktą darbą, pagamintą produkciją. Būrelio vadovas organizuoja mokinių veiklą, palaiko ryšius su įmonės vadovybe, mokinių tėvais ir švietimo įstaigomis, tvarko buhalterinę ir gamybinę apskaitą, skirsto uždirbtas lėšas.

Kita popamokinės veiklos forma – tai mokyklos iniciatyva organizuojama gamybinė mokinių veikla. Pasak J. Galkausko (2000), ši veikla iš dalies primena įvairius amatus atitinkančius darbų mokymo profilius. Moksleivių pagaminti dirbiniai kaupiami, organizuojamos mugės. Gautos lėšos naudojamos mokyklos reikmėms: turtinti materialinę bazę, atnaujinti dirbtuves, skatinti mokinius ir pan. Šios krypties popamokinė darbinė (technologinė) veikla dar neturi tradicijų, tačiau kai kuriose mokyklose yra populiarūs.

1997 m. šalyje pasirodė pirmosios publikacijos apie technologinį ugdymą. 2001 m. technologijų dalykas įvestas vietoj mokomojo dalyko „Darbai ir buities kultūra“. Tai rodo, kad vystantis visuomenei kinta poreikiai, reikalavimai, todėl būtina koreguoti seniai žinomas sąvokas.

2003 m. gruodžio mėn. Švietimo ir mokslo ministerijoje pristatytas Vilniaus pedagoginio universiteto Sociologinių švietimo tyrimų laboratorijos darbuotojų tyrimas „Popamokinės veiklos veiksmingumas“ [13]. Anketuota ir apklausta daugiau kaip 800 kaimo ir miesto VIII–XII kl. moksleivių, taip pat direktorių pavaduotojų, popamokinės veiklos organizatorių Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių ir Panevėžio apskrityje.

Tyrėjai išsiaiškino, kad moksleiviai dažniausiai lanko nemokamus būrelius, kurie organizuojami mokyklose. Šalies mokyklose dominuoja sporto, meno ir dalykiniai būreliai. 2002/2003 m. m. techninės kūrybos būrelius lankė 21 986 moksleiviai. Tai mažiausiai lankomi būreliai mokykloje ir už jos ribų. Mokyklose trūksta lėšų steigti technikos būrelius, nors moksleiviai jų pageidauja. Tai pabrėžė apklausti kaimo ir rajono jaunuoliai.

Analizuojant papildomo ugdymo sąlygas, norėtusi atkreipti dėmesį į prieinamumą, kurio vienas iš svarbiausių veiksnių dabar yra kai-

na. Daugumai moksleivių aktualu, ar reikia mokėti už popamokinius užsiėmimus, pirkti reikalingas priemones, ar jie gali už tai susimokėti. Šis veiksnys turi įtakos ne tik būrelių lankomumui, bet ir jų veiklos kokybei. Vyraujant planinei ekonomikai popamokinės veiklos prieinamumo problemų nekildavo, tačiau vykstant spartiems pokyčiams, išsivyravus rinkos ekonomikai, minėta problema tampa itin aktuali. Ją lemia ribotos šalies mokyklų materialinės bazės atnaujinimo galimybės, nepakankamas finansavimas ir menka kai kurių moksleivių tėvų perkamoji galia. Dalies vaikų norą dalyvauti popamokinėje veikloje riboja atstumas iki mokyklos ar kitos ugdymo įstaigos ir prastas susisiekimas.

Dabar Lietuvoje papildomo ugdymo veiklos organizavimas yra tobulintinas. Švietimo strateginėse nuostatose numatyta pasiekti, kad neformalusis švietimas taptų prieinamas

viesiems moksleiviams. Tai itin aktualu, nes papildomo ugdymo metodais ugdoma įvairi kompetencija padeda kūrybingai panaudoti turimas žinias ir gebėjimus bei rasti savo vietą gyvenime.

Išvados

- Tiriamuoju laikotarpiu 1947–1989 metais nepamokinio darbinio ugdymo organizavimą lėmė autoritarinė sistema. Popamokinė darbinė veikla šalies mokyklose ne visada buvo kvalifikuotai, sklandžiai ir kūrybiškai organizuojama, nors dėta nemažai pastangų rengti moksleivius praktinei darbinei veiklai.

- Moksleivių dalyvavimas techninės kūrybos popamokiniuose užsiėmimuose palyginti mažai išplėtotas. Dabar papildomo ugdymo veikla tobulintina: būtina atnaujinti mokyklų materialinę bazę, gerinti finansavimą, pedagogų rengimą ir užsiėmimų kokybę.

LITERATŪRA

1. Darbinio mokymo, auklėjimo ir profesinio orientavimo normatyvinių dokumentų rinkinys / Sud. P. Mažeika, A. Ramanauskas. Kaunas, 1982.
2. Galkauskas J. Darbų ir buities kultūros didaktikos pagrindai. Kaunas, 2000.
3. Gedvilas M. Mokinių užklasinė veikla ir pagrindinės jos vystymo kryptys // Tarybinė mokykla. 1967, Nr. 4, p. 1–7.
4. Jankauskas V. Neformalusis vaikų švietimas pilietiškumui, savarankiškumui, verslumui: konferencijos medžiaga. Vilnius, 2004.
5. Jonaitis H., Valantinavičius V. Pastabos apie jaunųjų technikų parodą // Tarybinė mokykla. 1958, Nr. 11, p. 41–42.
6. Lietuvos Respublikos vaiko teisių pagrindų ir apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 33.
7. LVA, f. R-762, ap. 6, b. 2987.
8. LVA, f. R-762, ap. 6, b. 3840.
9. Lietuvos švietimo reformos gairės. Vilnius, 1993.
10. Mokyklos, šeimos, darbo kolektyvų ir visuomenės bendradarbiavimas gerinant moksleivių auklėjimą, profesinį orientavimą ir rengimą darbui: konferencijos medžiaga. Vilnius, 1987.
11. Nepamokinės veiklos atnaujinimas // Tarybinė mokykla. 1989, Nr. 6, p. 5.
12. Ozarskis E. Atverkime kelią techninei kūrybai ir jaunųjų gamtinių darbų // Tarybinė mokykla. 1965, Nr. 6, p. 1–2.
13. Popamokinės veiklos veiksmingumas (Tyrimo ataskaita). [žiūrėta 2005 05 20]. <www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tr_ataskaita_040303.doc>
14. Šnarienė V. Jaunųjų technikų paroda // Tarybinė mokykla. 1989, Nr. 2, p. 46–47.
15. Švietimo ir mokslo ministerijos kolegijos 1996-04-25 nutarimas Nr. 23.
16. Techniniai būreliai // Tarybinė mokykla. 1957, Nr. 9, p. 47.

DEVELOPMENT CHANGE IN THE OPTIONAL HANDICRAFT (TECHNOLOGY) TRAINING IN LITHUANIA

Asta Širiakvienė

Summary

This article reveals development change in the optional handicraft (technology) training. Extracurricular activities development organization peculiarities are discussed comparing two different periods (Soviet and restored independence). The reasons, which make extracurricular activities hardly approachable, are emphasized. The research showed that in 1947–1989 extracurricular activities in

republic schools were not always qualified enough, moreover, smoothly and creatively organized, even though a lot of efforts were put in order to prepare schoolchildren for practical work activities. Now extracurricular activities are being developed: it is necessary to renew schools material base, to improve the financial position and the pedagogues preparation.

Įteikta 2005 06 05

Priimta 2005 07 10